

İSMET İNÖNÜ'NÜN CUMHURBAŞKANLIĞI DÖNEMİNDE EĞİTİM POLİTİKALARI

Filiz MEŞECİ Giorgetti* - Betül BATIR**

ÖZET

İnönü Dönemi eğitim politikalarını belgeler yoluyla inceleyerek analitik sonuçlar elde etmeyi amaçlayan bu çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırma yapılırken öncelikle bu dönemin Cumhuriyet Halk Partisi programları ve Hükümet programları incelenmiştir. Daha sonra döneme ait ve eğitim politikaları ile ilgili olabilecek mevzuat taramış ve ilgili kanun, yönetmelik genelgeler belirlenmiştir. Bunların yanında, günlük gazeteler, meclis konuşmaları, bu konuda yazılmış kitap, araştırma-inceleme türü yayınlar da belge olarak kabul edilmiştir. İnönü Dönemi eğitim politikaları, Tek Partili Dönem ve Çok Partili Dönem olmak üzere iki temel süreçte ele alınmıştır. Daha sonra bu dönemde eğitimi etkileyen önemli akım ve olaylara değinilmiş, eğitim kurumları ile ilgili bilgiler verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Eğitim politikası, İnönü dönemi, eğitim tarihi

ABSTRACT

The Educational Policies During the Presidency of İsmet İnönü

A qualitative research method was adopted to obtain analytical data by subjecting to scrutiny the records pertaining to the educational policy of the Inonu Period. Official papers and other documentary sources were gathered and analyzed. Official papers, daily newspapers, parliamentary speeches, monographs and studies on the subject are the sources of this study. As a first step, Republican People's Party programs and Governmental programs were researched. A survey was undertaken of the relevant legal acts, statutes, and regulations pertaining to the educational policy of Inonu Period. Inonu Period educational policy was undertaken in two titles as Multi-party Period and the Single-party Period. Afterwards considerable movements and circumstances of the period which influenced to education were emphasized; informations related to educational institutions were given.

Key Words: Educational policy, Inonu period, history of education

GİRİŞ

Atatürk döneminde eğitsel ve kültürel yapının yeniden inşası, Batı medeniyetiyle bütünleşmiş, gelişmiş, pozitivist bakış açısına sahip, modern, ulusal, dayanışmacı bir toplum meydana getirmeye yönelik olmuş, eğitim sistemi ve hedefleri de bu yönelmeye paralel tarzda düzenlenmiştir. Atatürk'ün önderliğinde kurulan Cumhuriyet eğitiminin başlıca hedefi, çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmak ve geçmektir. Bunun yanında eğitimin ulusal; bilimsel; laik; karma; uygulamalı olmalısı, en önemli eğitim ilkeleridir. Atatürk'ün hedefi olan modelin *ulusal ve çağdaş* özelliklerini sistemleştiren, besleyen temel unsurlar şöyle açıklanabilir:

Ulusal eğitimin kaynağı olacak millî kültürün öğrenilmesi ve yayılması için Türk dili ve tarihine büyük önem verilmiştir. Öncelikle pozitivist bir anlayışla Türk kültürünün araştırılması ve zenginleştirilmesi için Türk Dil ve Tarih Kurumları kurulmuştur. Bunların yanı sıra fakülteler ve üniversiteler kurulmasına büyük hassasiyet gösterilmiştir. Ulusun ve millî kültürün temeli olan Türk dilinin geniş kitleler tarafından yazılıp okunabilmesi; yazılı-sözlü kültürün aktarılabilmesi; Cumhuriyet ideolojisinin ve Atatürk devrimlerinin geniş halk kitleleri tarafından desteklenmesi amacıyla Halk Evleri, Millet Mektepleri gibi eğitim kurumları ve örgütler oluşturulmuştur.

Ulusal eğitim *çağdaş* Batılı normlara göre yeniden yapılandırılırken laiklik ve pozitivism merkeze alınmıştır. Pozitivism, dinî dünya görüşünün ve yaşayışının hâkim olduğu bir topluma, laik yapıyı kabul ettirebilmenin ve bunun beraberinde Batılılaşmayı sağlayabilmenin fikri ve felsefi dayanağı olmuştur. Eğitim din hâkimiyetinden sıyrılmış ve kızlarla erkeklerin beraber eğitim görebileceği karma eğitime geçilmiştir.

Sayısal olarak Atatürk dönemi eğitime bakıldığında; Cumhuriyetin ilk yıllarında okuma yazma oranının %5–10 civarında olduğu görülür. Bu oran köylerde %1'e düşmekteydi. 1923–1924 öğretim yılında 12 milyon dolayında tahmin edilen nüfusun %90'ı köylerde yaşıyordu. %90'dan fazlasında okul ve öğretmen bulunmayan köylerin nüfusunun hemen hemen tamamı okuma yazma bilmiyordu. 1928'de açılan Millet Mektepleri ve harf devrimi sayesinde nüfusun okur-yazarlık oranı yedi yıl sonra 1935 yılında %20'ye yükseltilmiştir.¹ Orduda ise 1926 senesinde terhis edilen askerlerin ancak %17'si eski harflerle okur-yazar iken, 1931'de terhis olanların %25'i ve 1936'da da %75'inin okur-yazar

* Yrd. Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü, fmesece@istanbul.edu.tr

** Yrd. Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü, bbatir@istanbul.edu.tr

¹ Mahmut Âdem, *Atatürkçü Düşünce Işığında Eğitim Politikamız*, Ankara, Çağdaş Yayıncılık, 2000, s.39–41.

olduğu tespit edilmiştir.² Ancak eğitim konusunda nicel olarak gelişmeye Köy Enstitülerinin kurulmasına kadar ulaşamamıştır.

Mustafa Kemal Atatürk'ün 10 Kasım 1938'de vefatı üzerine yapılan reformların sürdürülüp sürdürülmeyeceği önemli bir soru haline gelmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) genel başkanlığına ve Cumhurbaşkanlığı'na İsmet İnönü'nün seçilmesi, reformların ve rejimin sürdürüleceğinin önemli bir işareti olmuştur. 26 Aralık 1938 yılında toplanan CHP Olağanüstü Kurultayı İnönü'yü CHP değişmez genel başkanlığına seçmenin yanında, *Millî Şef* sıfatını da vermiştir. Millî Şef dönemi 1945 yılında çok partili rejime geçişle beraber tedricî olarak sona ermeye başlamış, 1950 yılında Demokrat Partinin iktidara geçmesiyle hem tek parti yönetimi hem de Millî Şef dönemi sona ermiştir.

Bu çalışmanın amacı, 1938'de Atatürk'ün ölümüyle başlayan ve 1950'de Demokrat Partinin iktidara geçmesiyle son bulan İnönü Dönemi eğitim politikalarını, bu döneme ilişkin olumlu ve olumsuz yorumlara da yer vererek betimsel olarak incelemektir. İnönü Dönemi eğitim politikalarını belgeler yoluyla inceleyerek analitik sonuçlar elde etmeyi amaçlayan bu çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırma yapılırken öncelikle bu dönemin Cumhuriyet Halk Partisi programları ve Hükümet programları incelenmiştir. Daha sonra döneme ait ve eğitim politikaları ile ilgili olabilecek mevzuat taramış ve ilgili kanun, yönetmelik genelgeler belirlenmiştir. Bunların yanında, günlük gazeteler, meclis konuşmaları, bu konuda yazılmış kitap, araştırma-inceleme türü yayınlar da belge olarak kabul edilmiştir. Araştırmada öncelikle İnönü Dönemi Hükümet programlarında eğitim, *Tek Partili Dönem* ve *Çok Partili Dönem* olmak üzere iki temel süreçte ele alınmıştır. Daha sonra bu dönemde eğitimi etkileyen önemli akım ve olaylara değinilmiş, eğitim kurumları ile ilgili bilgiler verilmiştir.

² Hayrünisa Alp, **Tevhid-i Tedrisat'tan Harf İnkılâbına İlköğretim (1924–1928)**, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2009, s.111.

I. TEK PARTİLİ DÖNEMDE HÜKÜMET PROGRAMLARINDA EĞİTİM (1938–1946)

1.1. II. Celal Bayar Hükümeti Programı (11 Kasım 1938 – 25 Ocak 1939)

Çok kısa süreli olan II. Celal Bayar Hükümeti programında “geçen sene, lütfen tasvibinize iktiran eden programımızın şimdiye kadar yapılmış olan kısımlarından maadasını yürütmek azim ve kararındayız. Aynı zamanda, bize daima hakikî yolu gösteren ve içinde milletin nurlu iradesi okunan Cumhuriyet Halk Partisinin programı da bizim rehberimizdir”³ denmiş ve I. Celal Bayar Hükümet programının uygulanmasına devam edileceği belirtilmiştir. Bu hükümetin Maarif Vekilleri Saffet Arıkan (11.11.1938–28.12.1938) ve Hasan-Âli Yücel (28.12.1938–25.01.1939) olmuştur.

1.2. I. ve II. Refik Saydam Hükümetleri Programları (25 Ocak 1939 – 9 Temmuz 1942)

I. Refik Saydam Hükümetinin (25 Ocak 1939 – 3 Nisan 1939) eğitim programında Türk çocuğunu ilkokuldan başlayarak zekâ ve yeteneğine uygun olarak bilim, sanat, pratik ve teknik hayatta gereksinimlere göre yetiştirmek, ana yol olarak görülmektedir. İlköğretim eğitmen ve öğretmenlerle verilecek, lise ve yüksek okullar geliştirilerek hayata hazırlayıcı nitelik kazandırılacaktır. Çocukların ahlâk, ruh, bedence sağlıklı ve devrimlere bağlı yetişmesi için tarih ve dil devrimleri önemle özümsetilecektir. Ayrıca İstanbul ve Ankara Üniversiteleri faaliyetleri de yakından takip edilecektir.⁴ Görüldüğü üzere programda ilköğretime büyük önem verilmektedir. Bu hükümetin Maarif Vekili Hasan-Âli Yücel'dir.

II. Refik Saydam Hükümeti (3 Nisan 1939 – 9 Temmuz 1942) programında “Vekâletlerin iş programında bir değişiklik yoktur. Kabinenin programında olduğu gibi vekâletlerin iş programlarında da Cumhuriyet Halk Partisinin programı esastır”⁵ ifadelerinde de görüldüğü üzere, Cumhuriyet Halk

³ “II. Bayar Hükümeti Programı”, 1938 (Çevrimiçi) <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP10.htm>, 05.02.2007.

⁴ Esergül Balcı-Bucak, **Türkiye'de Eğitim Politikaları ve Siyasi Parti Ödülleri**, Ankara, Adım Yayıncılık, 1993. ve “I. Saydam Hükümeti Programı”, 1939, (Çevrimiçi) <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP11.htm>, 05.02.2007.

⁵ “II. Saydam Hükümeti Programı”, 1939, (Çevrimiçi) <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP12.htm>, 05.02.2007.

Partisinin ve I. Refik Saydam Hükümetinin programı esas alınmıştır. Bu hükümetin Maarif Vekili yine Hasan-Âli Yücel'dir. Bu iki hükümet döneminde eğitim alanında yapılmış belli başlı faaliyetler şöyle özetlenebilir:

a) Teknik öğretim alanında 1940'lara kadar Türkiye'de ciddi bir gelişme olmamıştır. İl idarelerine bağlı olan sanat okulları 1935 yılında hem idarî hem malî olarak Eğitim Bakanlığına bağlanmıştır. 1934 yılında teknik eğitimle ilgili yapılan uygulamalar da göz önüne alınarak rapor hazırlamak üzere bir komisyon kurulur, 'Meslekî Tedrisatın İnkişaf Plânı' hazırlanır.⁶ Bu plân çeşitli teknik eğitim kurumlarının kurulmasını öngörmüştür. Bu plânın uygulanması, meslekî teknik eğitimin yurt düzeyinde yayılmasına katkı sağlamıştır.⁷ 1936 yılında hazırlanan bu plân Başgöz'e göre Türkiye'de bu alanda hazırlanan raporların en değerlisidir. Rapor, memleketin sanayi gücünü, gelecekteki ihtiyaçları, özel sektörü de hesaba katarak incelemiştir. Kurulacak sanat okullarının yeri bu bilgiye göre belirlenmiş, okulların kaç öğrencilik olacağı, öğretmen sayısı ve temini, hangi sanat kollarını kapsayacağı ayrıntılarıyla saptanmıştır. Bu plân 1940'tan sonra uygulamaya konmuş, MEB okullarına döner sermaye sağlamış, okul çevreye para ile iş yapmış, öğrenciler okuldayken piyasa ile yüz yüze getirilmiştir. Ancak öğrencilerin mezun olduktan sonra, ülkede sanayileşme istenen düzeyde olmadığı için iş bulmaları zor olmuştur. 1940'tan sonra devlet eliyle önemli bir sanayi kurulunca sanat okulunu bitirenler aranır olmuş, 1950'den sonra da devlet dairelerinde çalışanlardan daha iyi kazanır hale gelmişlerdir.⁸

b) 1940 yılında kırsal alana öğretmen yetiştirme amacıyla on dört yerde birden Köy Enstitüleri kurulmaya başlanmıştır. 1952 yılına kadar bu kurumlardan 17.341 öğretmen ve 1348 sağlık memuru mezun olmuştur. Bu da programlarda belirtilen öğrencinin hayata hazırlanması amacına uyan bir uygulamadır ve günümüzde halen Köy Enstitüleri modeli takdirle karşılanmaktadır. Burada özellikle halkın ihtiyaçları doğrultusunda hazırlanmış modelin işlevselliği görülmektedir. Köy Enstitüleri başlığıyla ileride ayrıntılarıyla tekrar değinilecektir.

⁶ M.E.B. **Meslekî Tedrisatın İnkişaf Planı: (1934-1936)**, Ankara, Milli Eğitim Bakanlığı, 1990.

⁷ Hıfzı Doğan, "Meslekî ve Teknik Eğitimin İlkeleri ve Gelişmesi", **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, C.16, Sayı:1, (1983), s.174.

⁸ İlhan Başgöz, **Türkiye'nin Eğitim Çıkmazı ve Atatürk**, Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1999, s.212.

1.3. I ve II. Şükrü Saraçoğlu Hükümetleri Programları (9 Temmuz 1942 – 7 Ağustos 1946)

I. Şükrü Saraçoğlu Hükümeti (9 Temmuz 1942 – 9 Mart 1943) programının eğitim kısmında Türklük ruhu vurgulanmıştır. Yapılan çalışmalarla üniversitelerin uluslararası düzeye yükseldiği, yüksek okullu öğrencilerin bilimsel nitelik ve sayıca geleceğe, ideale hazırlandıkları söylenmektedir. Köy Enstitülerinin ise köylere ve köylüleri yükseltmeye başladığı belirtilmektedir. Bu hükümetin de Maarif Bakanı Hasan-Âli Yücel'dir. Hükümet programının eğitim bölümünde şöyle denilmektedir:

*"Bugünkü Türk vicdanı vatanın her gün biraz daha kuvvetlendiğini Türk milletinin her gün biraz daha refaha kavuştuğunu ve bilhassa Türk köylüsünün her gün biraz daha yükseldiğini anlamak ve köylü ile bilgi ve toprağı birleştiren bir ideale doğru yürüdüğümüzü görmek istiyoruz. Hepimiz bu idealin yolcularıyız. Ve muvaffak olacağımıza inanıyoruz. Son yılların gayretiyle dünyadaki arkadaşlarımızın safına çıkmış olan üniversitelerimiz, yüksek mekteplerimiz ve bunları dolduran gençlerimiz her gün ağırlaşan bilgileri ve artan adetleri ile ideale doğru hamleler yapmağa hazırlanıyor. Onun için bu gençlerdeki heyecanları beraber yaşamak ve onlarla daha çok çalışmak kararındayız. Bugün için henüz pek çok olmakla beraber Köy Enstitüleri köylerimizi ve köylülerimizi daha şimdiden yükseltmeğe başlamıştır. Bu iki uç arasındaki yüz binlerce Türk genci bir tek yoldan aynı hedefe yürümek için hazırlanıyor. Köylüyü topraksız, toprağı da köysüz bırakmayacağız. Ve yavaş yavaş toprağı, sanatı ve tekniğı sadece bilginin emrine geçireceğiz."*⁹

II. Şükrü Saraçoğlu Hükümeti (9 Mart 1943 – 7 Ağustos 1946) Maarif Bakanı Hasan-Âli Yücel'dir. Hükümet Programında en çok kaynağın eğitime eklendiği, bu rakamın 14,5 milyon liradan fazla olduğu belirtilerek, 10 sene önce 10 milyon lira olan maarif bütçesinin 43 milyon TL olacağı vurgulanmıştır. Yüksek tahsil öğrencisi 10 yıl önce 7.000 iken, 1943'te 16.600'e, lise öğrencisinin on sene önce 6.800 iken 1943'te 30.000'i bulduğu, 35.000 olan ortaokul öğrencisinin on sene içinde 100.000'e çıktığı, ilkökul öğrenci sayısının on sene içinde 525.000'den 970.000'e yükseldiği, teknik eğitim öğrencilerinin 3 sene içinde 9.000'den 14.500'e, Köy Enstitüsü öğrencilerinin de 4 sene içinde 3.000'den 12.000'e çıktığı belirtilmektedir. Bütün bu rakamlarla son yıllarda halkta ve eğitimde görülen atılımların

⁹ I. Saraçoğlu Hükümeti Programı, 1942, (Çevrimiçi) <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP13.htm>, 05.02.2007.

kuvvetlendirileceği, bilgili ve verimli vatandaş sayısının artırılması için her türlü çabanın harcanacağı vurgulanmaktadır.¹⁰ Diğer programlardan farklı olarak bu programda o güne kadar yapılan çalışmalar ve gelişmelere yer verilmiş, önceki dönemlerde yapılanlarla bu dönemde yapılanlar, sayısal artışlar kıyaslanmıştır. Bu dönemde eğitimle ilgili yapılmış olan çalışmalar şöyledir:

a) 1942 tarih ve 4304 sayılı kanun ile ortaöğretim içinde meslekî-tekniğin öğretime ağırlık verilmeye başlanmıştır. Bu çabalar sonucu toplam ortaöğretim içinde meslekî -teknik öğrenim gören öğrencilerin oranı 1938–1939 öğretim yılında %10,3 iken, 1950–1951 öğretim yılında %37,1'e yükselmiştir.¹¹

b) 1943 yılında Köy Enstitülerinin öğretmen ihtiyacını karşılamak, gezici başöğretmen yetiştirmek ve bölge ilköğretim müfettişleri yetiştirmek üzere Hasanoğlan Köy Enstitüsü bünyesinde bir yüksek kısım açılmıştır. Köy Enstitüsü mezunlarının kabul edildiği bu kısmın öğretim süresi üç yıl olarak belirlenmiştir.¹²

II. ÇOK PARTİLİ DÖNEM CUMHURİYET HALK PARTİSİ HÜKÜMET PROGRAMLARINDA EĞİTİM (1946–1950)

2.1. Recep Peker Hükümet Programı (7 Ağustos 1946 – 10 Eylül 1947)

Recep Peker başkanlığındaki hükümetin Millî Eğitim Bakanı Reşat Şemsettin Sırer'dir. Recep Peker hükümet programının eğitime ilişkin görüşleri şu şekilde belirtilmektedir:

Öğretimin her kademe ve nevindeki Türk gençliğinde milli duygunun kuvvetlenmesi ve gençlerimize Türk inkılâbının ana fikirlerinin benimsetilmesi, Türk Tarih-i mefahirinin öğretilmesi öğretim ve eğitim çalışmalarımızın esası olacaktır. Köy okullarını yapmak işinde köylüyü bizzat çalıştırma sistemine devam edilecektir... Şehir ve kasabalardaki ilkokul yapımı da köylerdeki esaslara benzer usullere bağlanacaktır. İlkokulları bitiren köy çocuklarını, köyde işe yarar bir meslek sahibi yapmak üzere bölge okullarının teşkiline devam edilecektir. Köy enstitülerinden çıkan gençlerin kendilerinden beklenen

¹⁰ II. Saraçoğlu Hükümeti Programı, 1943, (Çevrimiçi) <http://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/HP14.htm>. 03.02.2009.

¹¹ Âdem, *Atatürkçü Düşünce Işığında Eğitim Politikamız*, s.45.

¹² Fay Kirby, *Türkiye'de Köy Enstitüleri*, 2. baskı, Yay. Haz. E. Tonguç, Ankara, Güldiken Yayınları, 2000, s.259.

*hizmeti başaracak surette bilgi ve tam bir milli duygu içinde yetişmelerine dikkat edilecektir. Enstitülerde yetiştirilmekte bulunan köy sağlık memurlarının sayısı artırılabilecektir. Okulu bulunmayan yerlerden gelecek öğrencilerin tahsilini kolaylaştırmak için okullu merkezlerde öğrenci yurtlarının çoğaltılmasına çalışılacaktır... Öğretimin her derecesi için ihtiyacı karşılayacak sayıda ve ehliyetinde öğretmen yetiştirme işini dikkatle gözönünde bulunduracağız... Ankara'da büyük bir milli kütüphanenin kurulması için gereken çalışmalara hemen başlanacak ve memlekette artan okuma alâkasını karşılayıcı kitaplıklar açılması ve mevcutların geliştirilmesi planlanacaktır.*¹³

Bu programda da CHP programına ilişkin görüşler bulunmaktadır. Önemli farklılık, “Köy Enstitülerinden çıkan gençlerin tam bir ulusal duygu içinde yetiştirilmelerine dikkat edilecektir” ifadesinde görülmektedir. Açılış sürecinde oldukça olumlu karşılanan bu kurumlar özellikle Türkiye'nin çok partili döneme geçiş sürecine girilmesiyle beraber politika malzemesi yapılmış ve yıpratılmıştır. Bu dönemde Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün Köy Enstitülerine karşı başlatılan hareketlere tepkisiz kaldığı belirtilmektedir.¹⁴ Köy Enstitülerinin yıpratılma süreci 1946'da Köy Enstitülerinin kurucuları olan Millî Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel ve İlk Öğretim Genel Müdürü İ. Hakkı Tonguç'un görevlerinden alınmalarıyla başlamıştır. Yeni yöneticiler 1947'de *Köy Enstitüleri Yönetmeliği*¹⁵ yayımlayarak enstitülerin her hareketini Bakanlığın kontrolüne almışlar ve Enstitülerde yapısal bazı değişikliklere gitmişlerdir. 1954'te Köy Enstitüleri ile ilk öğretmen okulları ‘İlk öğretmen okulları’ adı altında birleştirilmiş,¹⁶ böylece 1947'den itibaren içi boşaltılan Köy Enstitüleri resmen kapatılmıştır. Bu dönemde Köy Enstitülerinde oluşan olumsuz gelişmelerin dışında, eğitim-öğretim alanında yapılmış çalışmalar şöyledir:

a) 1946'da çıkarılan 4936 sayılı *Üniversiteler Kanunu* ile üniversitelerin özerkliği ve tüzel kişiliği hükme bağlanmıştır. Bu kanunla ayrıca Ankara'daki değişik fakülteleri çatısı altında toplayan Ankara Üniversitesi kurulmuştur.¹⁷

¹³ “Peker Hükümeti Programı”, 1946, (Çevrimiçi) <http://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/HP15.htm>, 06.02.2009.

¹⁴ Muharrem Güneş ve Hasan Güneş, *Türkiye'de Eğitim Politikaları ve Sivil Toplum*, Ankara, Anı Yayıncılık, 2003, s.65.

¹⁵ M.E.B. *Köy Enstitüleri Yönetmeliği*, Ankara, Milli Eğitim Basımevi, 1947.

¹⁶ M.E.B. “Köy Enstitüleri ile İlk Öğretmen Okullarının Birleştirilmesi Hakkında Kanun no:6234”, *Tebliğler Dergisi*, 1954, no. 783, s.185.

¹⁷ “4936 sayılı Üniversiteler Kanunu”, *Resmî Gazete*, 18 Haziran 1946/6336

1946 üniversite reformu olarak da geçen bu kanunun amacı, ülkede çok partili yaşama uygun demokratik üniversiteyi kurmaktır.

b) 24 Aralık 1946'da CHP'nin birçok milletvekili din eğitiminin tekrar kurulması lehinde konuşmuş, hatta o yılki CHP kurultayında okullarda din dersinin okutulması önerilmiştir.¹⁸ CHP din dersleri komisyonu kurmuş, komisyon kararı sonuçları CHP Parti grubunda görüşüldükten sonra ilkokullarda isteğe bağlı din dersi gösterilmesi karara bağlanmıştır.¹⁹ İleride görüleceği gibi, okullarda din derslerinin okutulması, imam-hatip kurslarının, İlahiyat Fakültelerinin ve Kuran kurslarının açılması aşama aşama gerçekleşmiştir.

c) 2 Aralık 1946 tarihinde III. Millî Eğitim Şurası toplanmıştır. Bu şuranın gündemi tamamıyla meslekî ve teknik eğitimidir. Meslek ve sanat okullarını bitirenlerin iş hayatına daha iyi hazırlanabilmeleri için atölye ders saatlerinin artırılması, bu okullardan yükseköğretime geçişin sağlanması gibi önemli kararlar alınmıştır.²⁰ Bu Şura kararlarının büyük bir bölümü uygulamaya koyulmuştur.²¹

2.2. I. ve II. Hasan Saka Hükümetleri Programları (10 Eylül 1947 -16 Ocak 1949)

I. Hasan Saka Hükümetinin (10 Eylül 1947 – 10 Haziran 1948) eğitim bakanı tekrar Reşat Şemsettin Sırer olmuştur. Bu hükümetin programında eğitimle ilgili sadece şu ifadeler bulunmaktadır: *Hiç şüphe yok ki bütün icraatında partimizin programına bağlı kalan hükümetimiz sağlık işlerinin ve millî eğitimin gelişme şartları üzerinde ehemmiyetle duracağı gibi, işçi ve çalışma hayatını nizamlama ve sosyal emniyeti sağlama meseleleri ile de çok yakından alâkadar olacaktır.*²²

¹⁸ Güneş ve Güneş, *Türkiye'de Eğitim Politikaları ve Sivil Toplum*, s.68.

¹⁹ "Din Derslerine Dair CHP Grup Kararı", *Ulus*, 20.2.1948.

²⁰ M.E.B. *Üçüncü Millî Eğitim Şurası (Çalışma Programı, Komisyon Raporları, Konuşmalar)*, Tıpkı Basım, İstanbul, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1991.

²¹ Erdoğan Başar, *Millî Eğitim Bakanlarının Eğitim Faaliyetleri (1920–1960)*, İstanbul, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2004, s.404.

²² "I. Saka Hükümeti Programı", 1947, (Çevrimiçi) <http://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/HP16.htm>, 05.02.2007.

Görüldüğü gibi bu hükümet programında CHP parti programına bağlı kalınacağı üzerinde durulmuştur. 1947 yılındaki kurultayca onaylanan parti programı 38 maddeden oluşmaktadır. Programın 16 maddesi eğitime ayrılmıştır. Bu olay, o dönemin CHP'sinin eğitime verdiği önemi göstermektedir. Programdaki eğitime ilişkin kararlar bir önceki kurultay kararlarının genelini kapsamaktadır. 1947 yılı parti programı, eğitim açısından en geniş kararların alındığı bir programdır. Programda öncelikle ülke esaslarına bağlı, vazife ahlakını benimsemiş, şahsi teşebbüs kabiliyeti gelişmiş yurttaş yetiştirmek önemli prensipler olarak belirtilir. Öğrencilerin gerçek Türk tarihi ve Türk dilini öğrenmeleri ve geliştirmeleri amaçlanmaktadır. Her derecedeki öğretim kurumlarının sayılarını artırmak, bu okullara ulaşımı kolaylaştırmak, yurt sayılarını artırmak amaçlanmaktadır. Her yaştaki yurttaşlara meslek bilgisi vermek, Devletin başlıca vazifesi sayılmaktadır. Bunun için meslek ve sanat okulları kurmak ve bunların sayısını artırmak, akşam meslek kursları açmak ve gezici kız ve erkek sanat ve tarım kursları ile pratik bilgiyi en uzak köylere kadar götürmek, çalışanlar için gece öğretimi sağlamak amaçlanmaktadır. Öğretmen ihtiyacını karşılayabilmek için öğretmenlik mesleği daha çekici bir duruma getirilecektir. Başkentte bir ulusal kitaplık kurulması, memleketin her tarafında ihtiyacı karşılayacak kitaplıklar meydana getirilmesi, halkevleri ve halkodalarının sayılarının artırılması bir diğer amaçtır.²³ Bu dönemde eğitim-öğretim alanında yapılmış olan çalışmalar şöyledir:

a) "İlkokul öğretmenlerinin maaşlarının özel idarelerden alınarak kadrolarının Millî Eğitim Teşkilatına alınması hakkındaki kanun"²⁴ 30.01.1948 tarihinde kabul edilmiş ve böylece öğretmenlerin özlük sorunu bir ölçüde iyileştirilmiştir. Böylece parti programında belirtilen, öğretmenliğin çekici bir meslek haline getirilmesi amacına uygun bir uygulamaya geçilmiştir.

b) Parti programında meslekî eğitimin verilmesinin ve öğretim kurumları kurulmasının devletin başlıca vazifesi sayıldığı belirtilmiştir. Bununla beraber Sırer'in döneminde sayısal olarak teknik ve meslekî eğitim veren kurumlarda

²³ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler*, İstanbul, Arba Yayınları, 1995, s.593–595.

²⁴ "5166 Sayılı Özel İdarelerden Aylık Alan İlkokul Öğretmenlerinin Maaşlarının Özel İdarelerden Alınarak Kadrolarının Millî Eğitim Teşkilatına Alınması Hakkındaki Kanun" *Resmî Gazete*, 02.02.1948/6821.

önemli bir değişiklik olmadığı görülmektedir.²⁵ Hatta genel ortaöğretim düzeyinde öğrenci ve öğretmen sayılarında azalma görülmüştür.²⁶

c) Reşat Şemsettin Sırer, Hasan-Âli Yücel'den devraldığı Köy Enstitülerinin “iyileştirme” adı altında zaman içinde özelliklerini yitirmesi ve sonunda kapatılmasına giden yolu açmış olmasına rağmen, kendisinden önce başlatılan diğer millî eğitim programlarına devam etmiştir.²⁷

II. Hasan Saka Hükümeti (10 Haziran 1948- 16 Ocak 1949) Millî Eğitim Bakanı Hasan Tahsin Banguoğlu'dur. Bu hükümet programında ise sadece demokratik eğitim üzerinde durulmuştur. Programda şu ifadeler yer verilmiştir: “*Yurdumuzun medeniyet ve refah yolunda ilerlemesini halk iradesine dayanan bir idarenin devamında görüyoruz. Bunun için kanunlarda, sosyal ve politik hayatta olduğu gibi her derecede okullarımızda demokratik terbiyenin yerleşmesine ehemmiyet vereceğiz*”.²⁸

Sadece yedi ay görevde kalan bu hükümet döneminde Banguoğlu göreve başlamasıyla birlikte öncelikle ilköğretim kurumlarında din derslerinin okutulması konusuna eğilmiştir. Konu ile ilgili bir süredir ara verilmiş olan çalışmalara Kasım 1948 tarihinde yeniden başlanmıştır.²⁹

2.3. Şemsettin Günaltay Hükümeti Programı (16 Ocak 1949 – 22 Mayıs 1950)

Bu hükümetin de Millî Eğitim Bakanı Hasan Tahsin Banguoğlu'dur. Hükümet programında eğitim ile ilgili olarak bir tek din bilgisi eğitimi üzerinde durulmuştur. Programda bir taraftan Türk devrimlerinin ana ilkelerinin titizlikle savunulacağı vurgulanmış, bir diğer yandan din öğretiminin ihtiyarî olması esasına sadık kalarak, vatandaşların çocuklarına din bilgisi verme haklarını kullanmaları için gereken imkânların sağlanması üzerinde vurgu yapılmıştır.

²⁵ Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, **Türkiye’de Eğitim Hareketleri 1927–1966**, Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, 1967, ss.32–39.

²⁶ A.e., ss.13–16.

²⁷ Meral Delipınar, **Türkiye’de Çok Partili Döneme Geçiş Sürecinde Eğitim Politikaları (1946–1950)**, İstanbul, Marmara Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2003, s.108.

²⁸ “II. Saka Hükümeti Programı” 1948, (Çevrimiçi) <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP17.htm>, 06.02.2009.

²⁹ Erdoğan Başar, **Millî Eğitim Bakanlarının Eğitim Faaliyetleri (1920–1960)**, s.412.

Bunun laiklik ilkesinden taviz verme anlamına gelmediği belirtilmiştir.³⁰ Bu dönemde programa paralel olarak eğitimle ilgili faaliyetlerde bulunduğu söylenebilir. Bu faaliyetleri şöyle sıralayabiliriz:

a) 1949–1950 öğretim yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi eğitim öğretim faaliyetlerine başlamıştır. Fakülte Ankara Üniversitesi kuruluş kadroları hakkındaki 5239 sayılı Kanun’a ek olarak, Millî Eğitim Bakanlığı’na hazırlanan kanunla kurulmuştur.³¹

b) 1949 yılında ilkokullara din eğitimi dersleri vermeye başlanmıştır. Din dersi, MEB Talim ve Terbiye Heyeti’nin 25.11.1948 tarih ve 232 sayılı kararı ve Bakanlık Özel Kalem’inden çıkan I/II/1949 tarih ve 70/54–26 sayılı yazısı ile ilkokulların 4. ve 5. sınıflarına 15 Şubat 1949 tarihinden itibaren konulmuştur. Bu karar okullara, valiliklere ek olarak bir tamimle bildirilmiştir. Ders ihtiyarî olarak haftada birer saat, program dışı fakat okul içinde programı aksatmayacak şekilde, isteyen okul öğretmenleri tarafından, sınıf geçmede etkisi olmaksızın ve öğrenci velilerinden çocuklarının bu derse devamını isteyenlerin vereceği yazılı belge ile okutulmaya başlanmıştır.³²

c) Kuran kursları 1949’da Diyanet İşleri Başkanlığının denetimi altında resmen açılmıştır. Bunun yanında aynı yıl ortaokul mezunu askerliğini yapmış kimselerin alındığı 10 ay süreli İmam Hatip Kursları açılarak din hizmeti görevlisi yetiştirme uygulaması başlamıştır. Din eğitimi ile ilgili yukarıda belirttiğimiz uygulamaların gerçekleşme sebebini birçok araştırmacı oy kaygısına bağlamaktadır.

d) Bu dönemde din eğitimi dışındaki konularda da çalışmalar yapılmıştır. 21–31 Ağustos 1949 tarihinde yapılan Dördüncü Millî Eğitim Şurası genel orta öğretim ve meslekî ve teknik öğretimin geliştirilmesi, liselerin 3 yıldan 4 yıla çıkarılmasını tartışarak kabul etmiş, liselerin 4 yıla çıkarılmasına ilişkin hazırlıklar yapılmıştır. Burada demokratik eğitim kavramına da değinilmiştir. Okul içinde her öğrencinin yeteneğine ve gücüne göre başarılı olmasının gözetilmesi ve uygun gelişme olanaklarının sağlanması, okul dışında da okul öncesi eğitimin ve halk eğitiminin yine demokratik eğitim ilkeleri çerçevesinde

³⁰ “Günaltay Hükümeti Programı” 1949, (Çevrimiçi) <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP18.htm>, 07.02.2009.

³¹ “Ankara Üniversitesi Kuruluş Kadroları Hakkındaki 5239 Sayılı Kanuna Ek Kanun” **Resmî Gazete**, 10.06.1949/7229.

³² Recai Doğan, “1980’e Kadar Türkiye’de Din Öğretimi Programı Anlayışları 1924–1980”, **Din Öğretiminde Yeni Yöntem Arayışları, Uluslar arası Sempozyum-Bildiri ve Tartışmalar**, İstanbul, 28–30 Mart 2001, s.618.

algılanması üzerinde durulmuştur.³³ Şura kararları sonrası 1949'da ortaokul programı düzenlenmiş, derslerin genel, özel amaçları, hedefleri, öğretim stratejisi belirlenmiştir.³⁴

e) Uzun zamandır hükümet programlarında açılması plânlanan Millî Kütüphane, TBMM'de 23.3.1950 tarihinde kabul edilen 5632 sayılı kanunla kurulmuştur.³⁵

f) Dönemin Eğitim Bakanı Banguoğlu'nun önemli bir icraatı daha önce pek gündeme getirilmeyen ve çözümünde pek başarılı olunamayan öğretmen kadrolarının dağılımının yapılmasıdır. Özellikle büyük şehir merkezlerinde yığılan öğretmenlerin önemli bir bölümünü ihtiyacı bölgelerine nakletmiştir.³⁶

Çok partili siyasî hayatın ikinci genel seçimlerinde CHP kaybetmiş ve yerini Demokrat Partiye bırakmıştır. İnönü döneminin son Millî Eğitim Bakanı Banguoğlu olmuştur.

III. CUMHURBAŞKANI İSMET İNÖNÜ DÖNEMİNDE EĞİTİMİ ETKİLEYEN OLAYLAR VE AKIMLAR

29 Mayıs 1939'da toplanan 5. Parti Kurultayında Millî Şef ve CHP'nin de değişmez başkanı ilân edilen İsmet İnönü millî, laik ve modernleşmeye yönelik bir eğitim arzulanmıştır. Eğitim Atatürk döneminde olduğu gibi, bu dönemde de öncelikle kalkınma ve modernleşme problemi olarak ele alınmaktadır. İnönü döneminin en uzun süre görev almış olan Millî Eğitim Bakanı Hasan-Âli Yücel, Hümanist eğitim üzerine odaklanmış, çok partili siyasal sisteme geçilirken laik eğitim tekrar ele alınmış, döneme damgasını vuran bu akımlar eğitim programlarına yansımıştır. Bununla beraber eğitim alanında Köy Enstitülerinin kurulmasıyla önemli derecede nicel gelişim sağlanmıştır. Şimdi öncelikle İnönü döneminin politikalarında belirleyicilerden biri olan II. Dünya savaşının eğitime etkilerinden bahsedilecek, daha sonra bu dönemde ortaya çıkan hümanist eğitim anlayışının getirdikleri üzerinde durulacak ve eğitim kurumlarındaki gelişmelere değinilecektir.

³³ M.E.B. **Dördüncü Millî Eğitim Şurası (Çalışma Programı, Komisyon Raporları, Konuşmalar)**, İstanbul, Millî Eğitim Basımevi, 1991.

³⁴ M.E.B. **Orta Okul Programı**, Ankara, Millî Eğitim Basımevi, 1949.

³⁵ 5632 sayılı Millî Kütüphane Kuruluşu Hakkında Kanun, **Düstur**, Cilt:31, s.1946.

³⁶ Başar, **Millî Eğitim Bakanlarının Eğitim Faaliyetleri (1920 – 1960)**, s. 410.

3.1. II. Dünya Savaşının Etkileri

İçeride çok partili siyasal sisteme geçiş sürecinde çalkantılar yaşanırken, savaş sonrası 1946–1950 döneminde Türkiye'nin dış politikasında da önemli değişimler meydana gelmiştir. 6 yıl süren II. Dünya savaşı sonunda kalıcı barış beklenirken, dünya soğuk savaş dönemine girmiş, Dünya politikasına iki süper devlet Birleşik Amerika ve Sovyet Rusya hâkim olmuştur. II. Dünya savaşı sonunda Sovyetlerin Türkiye ve Yunanistan üzerinde baskı kurmak istemesi, 1945'teki Stalin'in Türkiye üzerinde saldırgan tasarıları ve SSCB'nin Türkiye'den toprak talebi ve Boğazlardan üs istemesi, Türkiye'yi Batı Bloğuyla, daha doğrusu Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ile yakınlaştırmıştır.³⁷ 12 Mart 1947 tarihinde ABD Başkanı Truman'ın yaptığı açıklama ile (Truman Doktrini), Amerika'nın askerî, siyasî ve ekonomik olarak Türkiye'yi destekleyeceği belli olmuştur.³⁸ Mart 1947'de Truman Doktrini, Haziran 1947'de ise ABD Dışişleri bakanının önerisiyle Marshall Plânı uygulamaya sokuldu. Truman doktrini Sovyet tehdidine maruz kalan ülkeleri destekleme kararıydı. Marshall Plânı ise 16 Avrupa ülkesine malî yardım, makina ve malzeme vererek Avrupa'yı ekonomik bakımdan kalkındırma ve güçlendirmeyi içeren bir plândı.

1949 yıllarında ekonomik sıkıntılar nedeniyle halk yoksulluktan çocuklarını okula gönderemez durumdaydı. 1944 yılında 25 bin olan ortaöğretim öğrenci sayısı 1949'da 19 bine düştü. Bunların sonucunda Türkiye beklediğinin çok altında Marshall yardımı olsa da, Türkiye'de devletçilik ciddi bir değişim sürecine girdi. Çünkü Amerika Birleşik Devletleri yardımının ön koşulu, devletçiliğe son verip serbest girişimden yana olmaktı. CHP hükümetleri 1946–1950 yılları arasında bu bağlamda Türkiye'de liberal ekonominin kurulması için çalışmalar yaptı.³⁹

Sovyet Rusya rejimine karşı Birleşik Amerika ile meydana gelen yakınlaşma, Türkiye'deki politikaları liberalleşme, özelleşme, girişimciliğin desteklenmesi yönünde etkiledi. Demokratik eğitim kavramı eğitim amaçlarına daha fazla nüfuz etti. Parti programları ve hükümet programlarında öğrencilerin demokratik ve girişimci olmalarının önemi üzerinde duruldu. Örneğin Millî

³⁷ Hakkı Uyar, **Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi**, İstanbul, Boyut Kitapları, 1998, s.87.

³⁸ Cemil Koçak, "Siyasal Tarih (1923–1950)", **Türkiye Tarihi**, C.4, 7. basım, İstanbul, Cem Yayinevi, 2002, s.211.

³⁹ Delipınar, **Türkiye'de Çok Partili Döneme Geçiş Sürecinde Eğitim Politikaları (1946–1950)**, s.19.

Eğitim Bakanı Tahsin Banguoğlu yayınlamış olduğu ilk genelgesinde bu konunun üzerine şu ifadelerle vurgu yapmıştır; “...bizden daha mutlu günler görecektir. Biz onlara sıcak ve şuurlu bir millet duygusu vermeliz. Ve onlarda milletimizin şanından olan nizam anlayışını yükseltmeliyiz. Bununla birlikte çocuklarımızı teşebbüs sahibi insanlar olarak yetiştirmekle ve yüksek bir topluluğun demokratik yaşayışına alıştırmakla vazifeliziz...”⁴⁰ Bu sözlerden de anlaşılacağı gibi, millet duygusuna vurgu yapılmış, ayrıca Türk çocuklarında teşebbüs ruhu ve demokrasi bilincinin yerleştirilmesi istenmiştir. Başar’a göre Türk çocuklarının teşebbüs sahibi insanlar olarak yetiştirilmesi yolundaki direktifler, Türkiye’nin 1946 yılından itibaren liberalleşmeye doğru gidişleriyle birlikte millî eğitimde ortaya çıkan bir amaç değişikliğinin göstergesidir.⁴¹

3.2. Eğitimde Hümanizm politikası

Hasan-Âli Yücel’in Millî Eğitim Bakanlığı döneminde *Hümanizm* bir kültür politikası olarak benimsenmiştir. Hümanizm akımı Rönesans devrinde ortaya çıkmıştır ve bu akım daha çok Antik çağın edebî-kültürel yönden yeniden yaşatılması anlamına gelir. Ayaç, Hümanist eğitimde amacın her yönüyle gelişmiş insan yetiştirmek olduğunu, dil formasyonuna dayalı eğitim ve öğretimi ön plâna aldığını, ancak bu tür bir eğitimin öğrenim yoluyla değil, yalnızca kültürel hayat içerisinde geliştirilebileceğinden, zorunlu olarak aristokratik bir karakter taşıdığını belirtir.⁴²

Özellikle Hasan Ali Yücel’in Eğitim Bakanlığı dönemi, Hümanist bir dönem olarak adlandırılmaktadır. Hasan Âli Yücel tarih ve dil anlayışının bir araya getirildiği bu devri Türkiye Cumhuriyeti’nin Rönesans’ı ve Hümanizması olarak adlandırmıştır. Arapça ve Farsça’dan boşalan yerin, Latince ve Yunanca ile doldurulacağını vurgulamıştır.⁴³

Hasan Âli Yücel 1939’da yapılan I. Maarif Şûrası açılış konuşmasında müspet ilim anlayışının ve millî kültürün, hümanizm ruhunun geleceğinin liseler tarafından oluşturulacağını belirtmiştir. Bunun yanında lisenin diğer amaç ve sorunlarından bahsetmiş, pek çok ülkede ikinci yabancı dil olarak Latince ve Yunanca’nın öğretildiğini söylemiştir.⁴⁴ I. Maarif Şûrası sonrasında 1940–1941 ders yılı başından itibaren Ankara Atatürk Lisesi, Ankara Kız Lisesi ve İstanbul Galatasaray Lisesi olmak üzere üç lisenin birinci sınıflarına *klâsik şube* açılmıştır. Bu şubelerde diğer yabancı dillerden başka Latince ve Yunanca okutulmuştur.⁴⁵

Hümanist akımla ilgili ikinci büyük faaliyet ise, bakanlık bünyesinde dünya klâsikleri dizisini hazırlayacak olan Tercüme Bürosunun kurulması ve Tercüme Mecmuasının basılmasıdır. Hümanist kültür politikasının bir ürünü olarak ortaya çıkan yoğun tercüme faaliyeti, inkılâplar Türk kültürünün gelişmesine katkıları sağlamıştır. Doğu ve Batı dillerinin klâsikleri Türkçeye çevrtilerek Devletçe yapılan en büyük çevirme hareketi başlatılmıştır.⁴⁶ Batı klâsiklerinin çevrilmesinde amaç, Batı uygarlığına kaynaklık eden eserler kanalıyla bu uygarlığı daha iyi tanıyıp öğrenmektir. Batıyı anlayabilmek için önce insan aklına ve tabiatına değer veren özellikleriyle, Rönesans’ı hazırlayan *hümanist* eserler okunmalıydı.⁴⁷ Hasan Âli Yücel bu amaçları “Kültür tanışıklığının fikrî manzarası, her zaman ve her yerde, dil ve yazılı eser alışverişi ile olmuştur”⁴⁸ ifadeleriyle özetlemiştir.

Eğitimde hümanizm hareketinin olumlu yönleri yanında, eleştiri getirilen yönleri de bulunmaktadır. Hümanistleştirme politikasının Avrupa tarihinde oynadığı rolü çok farklı tarih ve sosyal yapıdaki Türkiye için oynayamadığı, Atatürk döneminden gelen millî kültür ve heyecanı ve milliyetçilik arzusunu zayıflatarak telâfisi zor zararlar verdiği ileri sürülür. Atatürk’ün millî tarih ve millî kültüre dayalı olarak geliştirdiği eğitim politikasının, bu dönemde “kültürde hümanizm” teziyle millî köklerden kopartılarak Greko-Latin

⁴⁰ “Banguoğlu’nun Eğitim Teşkilatına Gönderdiği Tamim”, *Ulus*, 23.6.1948.

⁴¹ Başar, *Millî Eğitim Bakanlarının Eğitim Faaliyetleri (1920 – 1960)*, s.408.

⁴² Kemal Ayaç, *Avrupa Eğitim Tarihi*, İstanbul, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1998, s.99.

⁴³ Hasan Âli Yücel, “2 Mart 1942 günü Birinci Kaynaklılık Kursunda Yaptığı Konuşma”, *Cumhurbaşkanları, Başbakanlar ve Millî Eğitim Bakanlarının Millî Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçleri*, C.III. Ankara, Sakarya Basımevi, 1947, s.12-13.

⁴⁴ M.E.B. *Birinci Maarif Şûrası (Çalışma Programı, Konuşmalar, Lahikalar)*, Tıpkı Basım, İstanbul, Millî Eğitim Basımevi, 1991.

⁴⁵ Hasan Cicioğlu, *Türkiye Cumhuriyetinde İlk ve Ortaöğretim (Tarihi Gelişimi)*, Ankara, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, 1983. s.141.

⁴⁶ Cavit Binbaşoğlu, *Türk Eğitim Düşüncesi Tarihi*, Ankara, Anı Yayıncılık, , 2005, s.41.

⁴⁷ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, 10. Baskı, Ankara, PegemA Yayıncılık, 2006, s.413.

⁴⁸ Hasan Âli Yücel, *Millî Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçler*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1993, s.55.

kaynaklara dönüştüğü,⁴⁹ bunun millet olma sürecine indirilmiş en büyük darbe olduğu⁵⁰ ileri sürülmüştür. Hümanizm hareketinin millî kültür faaliyetlerini zayıflattığı, bu anlayışın millî kültürün yerine geçme imkânsızlığı sebebiyle, kültür hayatında bir boşluk ortaya çıktığı, bu boşluğun yerini giderek ideolojik hareketlere bıraktığı⁵¹ iddia edilmiştir. Sonuçta Latin dilinin öğretilmesi faaliyetlerini yürüten *klâsik kol* 1949'da kaldırıldığı gibi, Tercüme bürosu da 1950'den sonra neredeyse çalıştırılmamış, 1966 yılında kapatılmıştır.⁵²

IV. EĞİTİM KURUMLARI

4.1. İlköğretim

1924 yılından itibaren, ilköğretim 5 yıl olarak tespit edilmiş, ancak bazı dönemlerde köy ilkokullarındaki süre kısaltılmıştır. Hem Atatürk hem de İnönü dönemi hükümetleri ilköğretim konusuna büyük önem vermişler, nüfusun çoğunluğu köylerde bulunduğu için meseleye “köy eğitimi” olarak yaklaşmışlardır.

Maarif İstatistiklerine göre 1927 sayımında Türkiye'nin nüfusu 16.200.684'tür. Bunun 12.400.952'si yani %75'ten fazlası köylerde yaşamaktadır. Okur-yazar oranı şehirlerde %32.04, köylerde ise %5.92'dir. 1927–1928 öğretim yılında ilkokul öğrenci sayısı 461.985, ilkokul öğretmeni 15.194, ilkokul 6042'dir.⁵³ Bu durumun iyileştirilmesi için ilköğretim ve okuma-yazma kurslarının sayılarının artırılması üzerinde çalışılmıştır.

1937'de açılan Köy Eğitim Kursları ve 1940'ta açılan Köy Enstitüleri köylere öğretmen yetiştirme probleminde büyük ölçüde çözüm getirmiştir. 1942 yılına kadar köylerde açılmış olan okulların yaklaşık yarısına yakını, üç sınıflı eğitimli, geri kalanı da beş sınıflı öğretmenli veya öğretmenli-egitimli okullardan oluşmaktaydı. Atatürk'ün hedef olarak belirlediği ilköğretimin

⁴⁹ Orhan Türkdoğan, “Millî Eğitim Sisteminde Millî Kimlik Arayışı”, **I. Eğitim Felsefesi Kongresi, Bildiriler Müzakereler**, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi, 5–8 Ekim 1994, s.125–141.

⁵⁰ Orhan Türkdoğan, **Değişme-Kültür ve Sosyal Çözümleme**, İstanbul, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1988, s.90.

⁵¹ Ali Ata Yiğit, **İnönü Dönemi Eğitim ve Kültür Politikası (1938–1950)**, İstanbul, Boğaziçi Yayınları, 1992, s.48–49.

⁵² Necdet Sakaoğlu, **Osmanlıdan Günümüze Eğitim Tarihi**, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003, s.255.

⁵³ Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, **Maarif İstatistiği 1939–1940**, neşriyat no.187, Ankara, 1942, s. 2.

yaygınlaştırılması yolunda, 1938–1950 yılları arasında büyük başarılar elde edilmiştir.⁵⁴ Örneğin 1938–1939 öğretim yılında ilkokullar sayısı 7.862 iken, 1949–1950 öğretim yılında bu sayı 17.106'ya yükselmiştir. 1938–1939 öğretim yılında ilkokullardaki öğretmen sayısı 17.120 iken 1949–1950 yılında bu sayı 34.822'ye yükselmiştir.⁵⁵

4.2. Ortaöğretim

1938–1939 öğretim yılında ortaokul sayısı 228, lise sayısı 75'e ulaşmış durumdaydı. Ortaöğretime yurt sathına yayma yönündeki faaliyetler, artan bir hızla devam etti. Ancak bununla beraber okul ve öğrenci sayılarının ve öğretim durumlarının ülke ihtiyaçları yönünde tespit edilip bu yöne kanalize edilmesi problemi oldukça büyüdü. Bu dönemde okul sayılarında artış olmuş fakat ikinci dünya savaşının yol açtığı ekonomik nedenlerle öğrenci sayısı düşmüştür. 1942–1948 yılları arasında özellikle ortaokullardaki öğrenci sayısı oldukça azalmıştır. 1940–1941 öğretim yılında 95.332 olan ortaokul öğrenci sayısı 1947–1948 öğretim yılında 59.093'e düşmüş, buna rağmen okul yapımına devam edilmiş ve aynı dönemde ortaokul sayısı 238'den 267'ye çıkartılmıştır.⁵⁶

Bu dönemde ortaöğretimde özellikle okul programı ile ilgili olumlu gelişmelerin yaşandığını söyleyebiliriz. 1949'da yürürlüğü konulan Ortaokul Müfredat programı, şimdiki kadar yapılanlar arasında en kapsamlı olanıdır. 1949 programında okulun bir eğitim süreci olduğu gerçeğinden hareketle programın ve dersin genel, özel amaçları, hedefleri, öğretim stratejisi belirlenmiştir. İkinci aşamada ise ders kitabı yazarlarının bu programın amaç ve hedeflerine uygun eserler yazmaları öğretmenlerin de derslerini aynı amaçlar doğrultusunda işleyebilmeleriydi. Ancak bu ikinci aşamadaki başarısızlık her zaman sürdüğünden, doğru yaklaşımlı programlar hedeflerine ulaşamamıştır.⁵⁷

4.3. Yükseköğretim

Türkiye'de üniversitelerin gelişiminde en önemli aşamalardan biri 1946 yılındaki çağdaş ve evrensel anlamdaki bir üniversite anlayışının ürünü olan

⁵⁴ Yiğit, **İnönü Dönemi Eğitim ve Kültür Politikası (1938–1950)**, s.57.

⁵⁵ M.E.B., Talim ve Terbiye Başkanlığı, **1923–1982 Öğretim Yılları Okul, Öğretmen, Öğrenci Sayıları**, Ankara, Teksir, 1982, ss.8–9.

⁵⁶ Yiğit, **İnönü Dönemi Eğitim ve Kültür Politikası (1938–1950)**, ss.61–62.

⁵⁷ Sakaoğlu, **Osmanlıdan Günümüze Eğitim Tarihi**, s.252.

4936 sayılı “Üniversiteler Kanunu”dur. 1946 yasası en uzun süre yürürlükte kalan üniversite kanunudur. Bu kanunla üniversiteler özerkliği ve tüzel kişiliği olan yüksek bilim, araştırma ve öğretim birlikleri olarak tanımlanmıştır.⁵⁸ Özerklik bu defa kanunla üniversitenin bir parçası kılınmış, böylece Atatürk döneminde laik ve Batılı, düşünce yapısına ve ülkenin siyasî yapısına uygun hale getirilen üniversitelerin İnönü döneminde siyasî kontrolden çıkarılması sağlanmıştır. 1946’da üniversite özerkliğinin kabul edilmesi, bilimsel gelişme açısından bir reform özelliğindedir.⁵⁹ Özellikle 1945’ten sonra ülkede çok partili yaşama geçilmesiyle beraber demokratikleşme konularına ilgi artmış, eğitimde demokratik ve özgür olma hükümet programlarında da yerini almıştır. Bu gelişmeyi demokratikleşmenin eğitime yansımaları olarak kabul edebiliriz.

1939–1950 yılları arasında, yükseköğretimde öğrenci, öğretim üyesi ve okul sayıları bakımından, gözle görülür bir gelişme sağlanmıştır. 1939 yılında 19 olan okul ve fakülte sayısı 34’e, 837 olan öğretim üyesi sayısı 1852’ye, 9384 olan öğrenci sayısı 25.091’e yükselmiştir. Ancak bu artışlar okullaşan nüfus oranı içinde yine de oldukça düşük kalmıştır.⁶⁰

4.4. Köy Enstitüleri

Köy Enstitüleri, hiç kuşkusuz dönemin en önemli atılımlarından biridir. Bu girişim aslında daha eski tarihlere uzanıyordu. 1930’larda köylerin %80’i okuldan yoksundu. Şehir öğretmen okulu mezunları köyde çalışmaya istekli değildi. Köy ihtiyaçlarına cevap vermek üzere Köy Muallim Mektepleri, Köy Eğitim Kursları ve Köy Öğretmen Okulları kuruldu. Ancak bunlar mevcut öğretmen ihtiyacını karşılamak için yeterli değildi. Kırsal alana öğretmen yetiştirme konusu II. Meşrutiyet devrinden beri düşünülmüş ancak çok büyük çabalar sarf edilmesine rağmen köylere daha çok eğitim hizmeti götürülmesinde beklenen hedefe ulaşılammıştı.⁶¹

Köy Enstitülerinin bütün ilköğretim sorununu on beş senede çözmeyi tasarlayan, eğitim tarihimizde kendinden önce benzeri olmayan yeni bir

⁵⁸ Murat Katoğlu, “Cumhuriyet Türkiye’sinde Eğitim, Kültür ve Sanat” **Türkiye Tarihi** C.4, 7. Basım, İstanbul, Cem Yayınevi. 2002, s. 425.

⁵⁹ Yiğit, **İnönü Dönemi Eğitim ve Kültür Politikası (1938–1950)**, s.64.

⁶⁰ Yiğit, **İnönü Dönemi Eğitim ve Kültür Politikası (1938–1950)**, s.65.

⁶¹ Cemil Öztürk, **Atatürk Devri Öğretmen Yetiştirme Politikası**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1996, ss.125–126.

projeydi.⁶² Köy Enstitüleri projesinin ilk deneme okulu 1937’de *Köy Öğretmen Okulu* adıyla İzmir-Kızılcıullu’da kurulmuş, daha sonra buna benzer üç okul daha açılmış, sonuçların ümit verici olduğu görülmüştür. Bunun üzerine Köy Enstitülerinin resmi olarak açılması için çalışmalara başlanmıştır. İ.H.Tonguç Köy Enstitüleri Kanun tasarısını Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne (T.B.M.M.) gerekçeleri ile sunmuştur. Tasarının gerekçesinde verilen rakamlar Türkiye’nin ilköğretim durumunu göstermektedir. Buna göre 1935 yılında yapılan nüfus sayımı istatistiklerine göre, Türkiye’de erkeklerin %23,3’ü kadınların %8,2’si okuma-yazma bilmektedir. Kanunen ilköğretime devam etmek zorunda olan çocukların şehir ve kasabalarda %80’i, köylerde ise ancak %26’sı okula gidebilmektedir. Üretken nüfusun %81’i köylerde yaşamakta ve çiftçilikle geçinmektedir. 40 bin köyden 31 bininde okul bulunmaması, buralarda görevlendirilecek 20 bin öğretmene ihtiyaç olması,⁶³ köye öğretmen yetiştirecek Köy Enstitülerinin açılması için gösterilen gerekçelerden en önemlisidir. İstatistik sonuçları, ülkenin ilköğretim eksikliği ile ciddi bir biçimde mücadele etmesi gerektiğine işaret etmektedir. Bu mücadelede Köy Enstitüleri az zamanda ve az masrafla kurularak köye öğretmen yetiştirmede başrolü oynayacaklardır.

17 Nisan 1940 tarihinde “Köy Enstitüleri Kanunu” kabul edilmiştir.⁶⁴ Böylece Köy Enstitülerinin açılmasına başlanmıştır. Bu kanunla hem öğrenci kaynağının köyler olduğu saptanmış, hem de 20 yıl köyde çalışma yükümlülüğü getirilerek çocukların eğitim aldıktan sonra köyde tutulmasının yolu bulunmuştur. Enstitülerde öğretim kadrosu ise öğretmen ve usta öğreticilerden oluşturulmuştur.

1943 yılında Eğitim Bakanlığınca *Köy Enstitüleri Öğretim Programı* hazırlanarak uygulamaya geçirilmiştir. Programda enstitülerde okutulacak dersler Kültür, Ziraat ve Teknik olmak üzere üç başlıkta toplanmış, haftalık çalışma saati 44 olarak belirlenmişti. 44 saatin 22’si kültür dersleri, 11’i tarım, 11’i teknik çalışmalara verilmekteydi.⁶⁵

⁶² Osman Ergin, **Türk Maarif Tarihi**, V.Cilt, İstanbul, Eser Matbaası, 1977, s.2121.

⁶³ **Köy Enstitüleri Kanunu**, (kanunun Büyük Millet Meclisince 17-IV–1940 tarihinde tedkik ve kabulüne aid müzakere zabıtları ve kanunu tedkik eden encümen mazbataları ile birlikte), Ankara, Türkiye Büyük Millet Meclisi Matbaası, 1940.

⁶⁴ Maarif Vekilliği, ‘3803 sayılı Köy Enstitüleri Kanunu’, **Maarif Vekilliği Tebliğler Dergisi**, C.2, no.68, 1940, ss.189–190.

⁶⁵ Maarif Vekilliği, **Köy Enstitüleri Öğretim Programı**, Ankara, Maarif Matbaası, 1943.

Köy Enstitüleri hem kuruldukları bölgenin ekonomik ve kültürel yaşamını etkilemişler, hem de mezunları aracılığı ile bu etkilerini geniş alana yaymışlardır. Ülkedeki tüm köylere ulaşabilmek için bu kurumların Anadolu coğrafyasına dengeli bir şekilde dağıtılmasına dikkat edilmiştir. 1940 yılında açılmaya başlanan Köy Enstitülerinin sayısı kısa sürede 21'e ulaşmıştır.

Köy Enstitüleri ilk mezunlarını 1942'de vermiştir. 1951–52 öğretim yılı son öğretim yılıdır. Köy Enstitüleri on yıl içinde ilköğretime 17.341 öğretmen, 8675 eğitmen kazandırmıştır. Türk millî eğitim tarihinde bu kadar hızlı ilerleyiş ilk kez görülmektedir. İlköğretimde okullaşma oranı 1940'da %37,1 iken bu oran 1950'de %65,5'e çıkmıştır. Ayrıca Enstitülerde köyler için sağlık personeli de yetiştirilerek köy sağlığının iyileştirilmesine katkıda bulunulmuştur. Köy Enstitülerinde 1946–1950 yılları arasında 1248 köy sağlık memuru yetişmiştir.⁶⁶

Açılış sürecinde oldukça olumlu karşılanan bu kurumlar özellikle Türkiye'nin çok partili döneme geçiş sürecine girmesiyle beraber politika malzemesi yapılmış ve yıpratılmıştır. Enstitülere hem sağ hem de sol kanattan eleştiriler yöneltmiştir. Sağ kanattan enstitüye gelen eleştirilerin büyük kısmı, geleneksel yapıyı rahatsız etmeleri ile ilgiliydi. Kız ve erkeklerin beraber eğitim görmesi yadırganıyordu. Bunun yanında okutulan kitaplar aracılığıyla komünist propagandası yapıldığı ileri sürülüyordu.⁶⁷

Sol kesimden gelen eleştiriler ise köylülerin Enstitü ve köy okulu yapım, bakım ve onarım işlerinde çalışmakla yükümlü tutulması ve öğrenciyeye getirilen yirmi sene mecburî hizmet yükümlülüğüne dayanmaktaydı. Buradan yola çıkarak Köy Enstitüleri, köylülerin ve köy kökenli öğrencilerin üzerine aşırı yük yükleyen, bir köylü sınıfı yaratarak mezunlarını bu sınıfa hapseden, toplumsal hareketliliği engelleyen eşitlikçi olmayan kurumlar olarak eleştirilmişlerdir.⁶⁸

1946'da Köy Enstitülerinin kurucuları olan Millî Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel ve İlk Öğretim Genel Müdürü İ. Hakkı Tonguç'un görevlerinden alınmıştır. 1950 yılında Demokrat Parti'nin idareyi ele alması ile beraber bu kurumların kapanma süreci hızlanmıştır. 1950–1951 öğretim yılından itibaren kız öğrenciler ayrı enstitülerde toplanmış ve enstitülerde karma eğitime son

⁶⁶ Şevket Gedikoğlu, *Evreleri, Getirdikleri ve Yankularıyla Köy Enstitüleri*, Ankara, İş Matbaacılık, 1971.

⁶⁷ Fay Kirby, *Türkiye'de Köy Enstitüleri*, Ankara, Güldiken Yayınları, 2000, s.368

⁶⁸ L. Işıl Ünal ve Seçkin Özsoy, 'Modern Türkiye'nin Sisypheos Miti: Eğitimde Fırsat Eşitliği', *75 Yılda Eğitim*, Ed. Fatma Gök, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 1999, s.49.

verilmiştir. 1950- 1951 öğretim yılında, Sağlık Bakanlığının köy sağlık memurlarına ihtiyaç kalmadığını bildirmesi üzerine, Köy Enstitülerinde sağlık kolları tümüyle kapatılmış ve köy çocuklarının köy sağlık memuru olma fırsatları ellerinden alınmıştır.⁶⁹

1947'de Enstitülerin programlarında değişiklik yapılarak üretim ilkesi kavramları bir yana atılmıştır. Programdan psikoloji ve sosyoloji gibi dersler kaldırılmış, yabancı dil eğitimi seçmeli hale getirilmiş, birçok dersin saati azaltılmıştır.⁷⁰ 1953'te program tekrar değiştirilerek yeni programa "Öğretmen Okulları ve Köy Enstitüleri Programı" adı verilmiştir. Bu programda teknik çalışmalardan demircilik, marangozluk, dokuma gibi faaliyetler kaldırılmıştır. Programda sadece yaygın ve klasik bir iş dersine yer verilmiştir. Tarım ders ve çalışmalarının saatleri de eski programlara göre azaltılmıştır.⁷¹ Üst üste gelen bu darbeler Köy Enstitülerinin özgün özelliklerini ortadan kaldırmıştır. 1954'te Köy Enstitüleri ile ilk öğretmen okulları 'İlk öğretmen okulları' adı altında birleştirilmiş,⁷² böylece 1947'den itibaren içi boşaltılan Köy Enstitüleri resmen kapatılmıştır.

4.5. Halk Evleri ve Odaları

19 Şubat 1932 yılında gönüllü halk eğitim kuruluşları olan Halkevleri açılmaya başlanmıştır. Atatürk döneminde açılmaya başlayan bu kurumlar, İnönü döneminde sayısal olarak daha da çoğalmış ve etkililiğini sürdürmüştür. Halkevleri, Cumhuriyet yönetiminin dünya görüşünü aydınlar ve mahallî önderler aracılığıyla halka götürme, yaygınlaştırma, tanıtma ve toplumun kültür yapısını canlandırma denemesidir.⁷³ Cumhuriyet tarihinde iz bırakan etkin bir kurum olan Halkevlerinin çoğunlukla öğretmenlerin görev aldığı Dil, Edebiyat, Tarih; Güzel Sanatlar; Spor gibi çalışma şubeleri vardı. Ayrıca aylık veya on beş günlük dergiler yayınlanıyordu. Halkevi binaları, her türlü kültür çalışmasının yapılabileceği şekilde yapılmıştı. Merkezden hazırlanan plânlara

⁶⁹ Gedikoğlu, *Evreleri, Getirdikleri ve Yankularıyla Köy Enstitüleri*, ss. 216–217.

⁷⁰ M.E.B. *Köy Enstitüleri Öğretim Programı*, Ankara, Milli Eğitim Basımevi, 1947.

⁷¹ Millî Eğitim Vekâleti, *Öğretmen Okulları ve Köy Enstitüleri Programı*, Ankara, Milli Eğitim Basımevi, 1953.

⁷² "6234 sayılı Köy Enstitüleri ile İlk Öğretmen Okullarının Birleştirilmesi Hakkında Kanun", *Tebliğler Dergisi*, 1954/ 783, s.185.

⁷³ Katoğlu, "Cumhuriyet Türkiyesi'nde Eğitim, Kültür ve Sanat", s.433.

uyularak yapılan bu binaların hepsinde bir salon, bir sahne, birkaç toplantı odası, bir kitabevi, bazılarında kapalı spor salonları vardı.⁷⁴

1932 yılında Ankara'da açılan Halkevleri, 10 yıl içinde Türkiye'nin bütün illerine yayılmış, bazı büyük ilçe merkezlerinde de Halkevleri kurulmuştur. Halkevleri altıncı yılına ulaştığında (19 Şubat 1938) şube sayısı 209'a yükselmişti. Bu dönemde faal üye sayısı 100 bini aşan Halkevleri, bir yıl içerisinde 3056 konferans, 1164 konser, 1549 temsil, 179 sergi faaliyetini gerçekleştirmiş, bu faaliyetlere toplam 7 milyon vatandaş katılmıştır. İnönü'de Halkevleri çalışmalarına çok büyük önem vermiş, halkı bu çalışmalara katılmaları için teşvik etmiştir.⁷⁵ 1938 yılında 210 olan Halkevi sayısı, 1946 yılında 455'i bulmuştu. 1946 yılında mevcut 455 Halkevi'nden 63'ü il merkezinde, 288'i ilçede, 73'ü bucakta, 28'i köyde, ikisi mahallede ve biri de yurt dışında (Londra) bulunuyordu⁷⁶.

1940 yılından sonra köylerde Halkevi çalışmalarını içine alacak küçük Halkodaları kurulmaya başlandı. Daha çok kırsal yörelerde ve nüfusu az olan yerlerde açılıyordu. 1946 yılında Halkodalarının sayısı 4066'ya varmıştı. 1950 yılına gelindiğinde toplam halkodası sayısının 4322'ye ulaştığını görüyoruz. Ama halkodaları köylerde pek ilgi görmemiş, düğün, eğlenceler için toplantı salonu ödevi görmenin dışında ciddi bir çalışma geliştirememişlerdir.⁷⁷

Halkevleri ve Halkodaları CHP'nin ayrılmaz bir parçası olarak görülmektedir.⁷⁸ Halkevlerinin açılmasındaki temel amaçlardan birinin tek parti olan CHP'nin ilkelerini benimsetmek olduğu düşünülmektedir.⁷⁹ Bununla beraber, Halkevlerinin siyasî kurumlar olmadığını, CHP bünyesinden büsbütün ayrı, siyasî çalışmalardan uzak, fakat idare bakımından partiye bitişik olduğunu, Halkevlerinde Cumhuriyetin laik karakteri başta olmak üzere, rejimin siyasî dayanağının titizlikle işlendiğini savunanlar da bulunmaktadır.⁸⁰ Sonuç olarak bu kurumlar CHP'nin siyasal bir eğitim örgütü olarak görülmüştür. Demokrat

⁷⁴ Başgöz, *Türkiye'nin Eğitim Çıkmazı ve Atatürk*, s.197.

⁷⁵ Yiğit, *İnönü Dönemi Eğitim ve Kültür Politikası (1938–1950)*, s.70.

⁷⁶ Eminağp Malkoç, *Devrimin Kültür Fidanlığı / Halkevleri ve Kadıköy Halkevi*, İstanbul, Derlem Yayınları, Ekim 2009; Eminağp Malkoç, "Cumhuriyet Halk Partisi Belgelerinde Yurtdışındaki İlk ve Tek Halkevi Örneği: Londra Türk Halkevi", *Türkoloji Kültürü*, C: II - N: 4 Yaz 2009, s.35-55; Cemil Koçak, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938–1945)* (Dönemin İç ve dış politikası üzerine bir araştırma) C.2, İstanbul, İletişim Yayıncılık, 1996, s.105.

⁷⁷ Başgöz, *Türkiye'nin Eğitim Çıkmazı ve Atatürk*, s.197.

⁷⁸ Koçak, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938–1945)*, s.106.

⁷⁹ Güneş ve Güneş, *Türkiye'de Eğitim Politikaları ve Sivil Toplum*, s.47.

⁸⁰ Başgöz, *Türkiye'nin Eğitim Çıkmazı ve Atatürk*, s.197.

Parti iktidara geçtiğinde 1951 yılında halkevlerinin kapatılmasını, her türlü menkul ve gayrimenkul varlıkların hazineye intikal ettirilmesini öngören 5830 sayılı kanunu kabul ederek, bu kurumları kapatmıştır.⁸¹

5. SONUÇ

1938–1950 tarihleri arasında incelediğimiz Cumhurbaşkanı İsmet İnönü döneminin en göze çarpan özelliği, Köy Enstitüleridir. 1940 tarihinde kurulan Köy Enstitüleri sayesinde, 1950'ye gelindiğinde ülkedeki köylerin yaklaşık 16.000'ine öğretmen gönderilebilmiştir. Okuma-yazma oranı ise, 1950'de %32,4'e ulaşmıştır. Ancak halen erkeklerin %57,7'si, kadınların ise %80,6'sı okuma-yazma bilmemektedir.

1939–1945 yılları arasında II. Dünya Savaşı'nın olumsuz etkileri, 1945 ve sonrasında ise çok partili döneme giriş sürecindeki belirsizlikler eğitime olumsuz şekilde yansımış olmasına rağmen, bu dönemde öğretmenlerin özlük hakları iyileştirilmiş, üniversitelere özerklik verilmiş, ilköğretim, ortaöğretim öğrenci ve öğretmen sayılarında niceliksel artış sağlanmış, özellikle ilköğretimde önemli adımlar atılmıştır.

1948'e kadar ilköğretim giderleri ve ilköğretim maaşları il özel idarelerinin bütçelerinden karşılanmıştır. 1948'e kadar ilköğretim öğretmenleri önemli ekonomik güçlükler yaşamıştır. Ancak 1948'de tüm ilköğretim giderleri ve öğretmenlerin maaşları genel devlet bütçesi içine alınmış, böylece hükümet programlarında da üzerinde durulan "öğretmenlik mesleğinin çekici hale getirilmesi" yolunda önemli bir gelişme sağlanmıştır.

1945'ten sonra ülkede çok partili bir yaşama geçildiğinde eğitimde demokratikleşmeye daha sık vurgu yapılmıştır. Bu dönemde eğitimde atılan önemli adımlardan biri de, 1946 yılındaki çağdaş ve evrensel anlamdaki bir üniversite anlayışının ürünü olan 4936 sayılı "Üniversiteler Kanunu"dur. Bu kanunla üniversiteler özerkliği ve tüzel kişiliği olan yüksek bilim, araştırma ve öğretim birlikleri olarak tanımlanmıştır. Böylece Atatürk döneminde laik ve Batılı düşünce yapısına ve ülkenin siyasî yapısına uygun hale getirilen üniversitelerin bu dönemde siyasî kontrolden çıkarılması sağlanmıştır.

Sonuç olarak, çok büyük ölçüde Atatürk ilkelerini ve devrimlerini eğitim kurumlarına yansıtan ve başarılar sağlayan bir dönem olarak benimsenmiş, çok

⁸¹ "5830 sayılı kanun", *Düstur*, C.32, s.1904.

partili siyasal sisteme geçiş sürecine kadar eğitimde laikliğin tavizsiz bir biçimde egemen kılındığı bir evre olmuştur. Ancak 1945'te çok partili döneme geçişle beraber, 1946–1950 döneminde CHP Hükümetleri programlarında Cumhuriyetin temel niteliklerini korumayı vurguladıkları halde, Köy Enstitülerinin yıpranmasına göz yummuş, millet mekteplerini kapatmışlardır. Bunların yanında 15 Şubat 1949'da ilkokul programlarına isteğe bağlı din dersleri eklenmiş, hem kuran kursları hem de imam hatip liseleri açılmıştır. Böylece dönemin sonlarında daha önceki hükümet programlarından farklı ve çelişkili bir sürece girilmiştir.

KAYNAKLAR

- Âdem, Mahmut: **Atatürkçü Düşünce Işığında Eğitim Politikamız**, Ankara, Çağdaş Yayıncılık, 2000.
- Akyüz, Yahya: **Türk Eğitim Tarihi**, 10. Baskı, Ankara, PegemA Yayıncılık, 2006.
- Alp, Hayrünisa: **Tevhid-i Tedrisat'tan Harf İnkılabına İlköğretim (1924–1928)**, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2009.
- Aytaç, Kemal: **Avrupa Eğitim Tarihi**, İstanbul, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1998.
- Balci-Bucak, Esengül: **Türkiye'de Eğitim Politikaları ve Siyasi Parti Ödülleri**, Ankara, Adım Yayıncılık, 1993.
- Başar, Erdoğan: **Millî Eğitim Bakanlarının Eğitim Faaliyetleri (1920–1960)**, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2004.
- Başgöz, İlhan: **İlhan Türkiye'nin Eğitim Çıkmazı ve Atatürk**, Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1999.
- Binbaşıoğlu, Cavit: **Türk Eğitim Düşüncesi Tarihi**, Ankara, Anı Yayıncılık, 2005.
- Cicioğlu, Hasan: **Türkiye Cumhuriyetinde İlk ve Ortaöğretim (Tarihi Gelişimi)**, Ankara, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, 1983.
- Delipınar, Meral: **Türkiye'de Çok Partili Döneme Geçiş Sürecinde Eğitim Politikaları (1946–1950)**, İstanbul, Marmara Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2003.
- Doğan, Hıfzı: “Mesleki ve Teknik Eğitimin İlkeleri ve Gelişmesi”, **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**,

- C.16, Sayı:1, (1983), s.174.
- Doğan, Recai: "1980'e Kadar Türkiye'de Din Öğretimi Programı Anlayışları 1924–1980", **Din Öğretiminde Yeni Yöntem Arayışları, Uluslar arası Sempozyum-Bildiri ve Tartışmalar**, İstanbul, 28–30 Mart 2001, s.618.
- Ergin, Osman: **Türk Maarif Tarihi**, V.Cilt, İstanbul, Eser Matbaası, 1977.
- Gedikoğlu, Şevket: **Evreleri, Getirdikleri ve Yankalarıyla Köy Enstitüleri**, Ankara, İş Matbaacılık, 1971.
- Güneş, Muharrem ve Güneş, Hasan: **Türkiye'de Eğitim Politikaları ve Sivil Toplum**, Ankara, Anı Yayıncılık, 2003.
- Katoğlu, Murat: “Cumhuriyet Türkiye'sinde Eğitim, Kültür ve Sanat” **Türkiye Tarihi** C.4, 7. Basım, İstanbul, Cem Yayınevi, 2002.
- Kirby, Fay: **Türkiye'de Köy Enstitüleri**, 2. baskı, Yay. Haz. E. Tonguç, Ankara, Güldiken Yayıncılık, 2000.
- Koçak, Cemil: **Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938–1945)** (Dönemin İç ve dış politikası üzerine bir araştırma) C.2, İstanbul, İletişim Yayıncılık, 1996.
- Koçak, Cemil: “Siyasal Tarih (1923–1950)”, **Türkiye Tarihi**, C.4, 7. basım, İstanbul, Cem Yayınevi, 2002.
- Öztürk, Cemil: **Atatürk Devri Öğretmen Yetiştirme Politikası**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1996.
- Sakaoğlu, Necdet: **Osmanlıdan Günümüze Eğitim Tarihi**, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003.
- Tunaya, Tarık Zafer: **Türkiye'de Siyasi Partiler**, İstanbul, Arba Yayınları, 1995.
- Türkdogan, Orhan: “Millî Eğitim Sisteminde Millî Kimlik Arayışı”, **I. Eğitim Felsefesi Kongresi, Bildiriler Müzakereler**, Yüzcüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi, 5–8 Ekim 1994, s.125–141.
- Türkdogan, Orhan: **Değişme-Kültür ve Sosyal Çözümleme**, İstanbul, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1988.
- Uyar, Hakkı: **Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi**, İstanbul, Boyut Kitapları, 1998.
- Ünal, L. Işıl ve Özsoy, Seçkin: “Modern Türkiye'nin Sisyphe Miti: Eğitimde Fırsat Eşitliği”, **75 Yılda Eğitim**, Ed. Fatma Gök, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 1999.

- Yiğit, Ali Ata **İnönü Dönemi Eğitim ve Kültür Politikası (1938–1950)**, İstanbul, Boğaziçi Yayınları, 1992.
- Yücel, Hasan Âli “2 Mart 1942 günü Birinci Kaynakamlık Kursunda yaptığı Konuşma”, **Cumhurbaşkanları, Başbakanlar ve Milli Eğitim Bakanlarının Milli Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçleri**, C.III. Ankara, Sakarya Basımevi, 1947.
- Yücel, Hasan Âli **Milli Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçler**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1993.
- Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, **Türkiye’de Eğitim Hareketleri 1927–1966**, Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, 1967.
- Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, **Maarif İstatistiği 1939–1940**, neşriyat no.187, Ankara, 1942.
- Maarif Vekilliği, **Köy Enstitüleri Öğretim Programı**, Ankara, Maarif Matbaası, 1943.
- Malkoç, Eminaalp **Devrimin Kültür Fidanlığı / Halkevleri ve Kadıköy Halkevi**, İstanbul, Derlem Yayınları, Ekim 2009.
- Malkoç, Eminaalp " Cumhuriyet Halk Partisi Belgelerinde Yurtdışındaki İlk ve Tek Halkevi Örneği: Londra Türk Halkevi", **Türkoloji Kültürü**, C: II - N: 4 Yaz 2009, s.35–55.
- M.E.B. **Köy Enstitüleri Öğretim Programı**, Ankara, Milli Eğitim Basımevi, 1947.
- M.E.B. **Orta Okul Programı**, Ankara, Milli Eğitim Basımevi, 1949.
- M.E.B. **Mesleki Tedrisatın İnkişaf Planı: (1934–1936)**, Ankara, Milli Eğitim Bakanlığı, 1990.
- M.E.B. **Birinci Maarif Şûrası (Çalışma Programı, Konuşmalar, Lahikalar)**, Tıpkı Basım, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1991.
- M.E.B. **Üçüncü Milli Eğitim Şûrası (Çalışma Programı, Komisyon Raporları, Konuşmalar)**, Tıpkı Basım, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1991.
- M.E.B. **Dördüncü Milli Eğitim Şûrası (Çalışma Programı, Komisyon Raporları, Konuşmalar)**, İstanbul, Millî Eğitim Basımevi, 1991.
- M.E.B., Talim ve Terbiye Başkanlığı, **1923–1982 Öğretim Yılları Okul, Öğretmen, Öğrenci Sayıları**, Ankara, Teksir, 1982.
- Millî Eğitim Vekâleti, **Öğretmen Okulları ve Köy Enstitüleri Programı**, Ankara, Milli Eğitim Basımevi, 1953.

KANUN VE YÖNETMELİKLER

Köy Enstitüleri Kanunu, (kanunun Büyük Millet Meclisince 17-IV–1940 tarihinde tedkik ve kabulüne aid müzakere zabıtları ve kanunu tedkik eden encümen mazbataları ile birlikte), Ankara, Türkiye Büyük Millet Meclisi Matbaası, 1940.

5632 sayılı Millî Kütüphane Kuruluşu Hakkında Kanun, **Düstur**, Cilt:31, s.1946.

“5830 sayılı kanun”, **Düstur**, C.32, s.1904.

“4936 sayılı Üniversiteler Kanunu”, **Resmi Gazete**, 18 Haziran 1946/6336

“5166 Sayılı Özel İdarelerden Aylık Alan İlkokul Öğretmenlerinin Maaşlarının Özel İdarelerden Alınarak Kadrolarının Millî Eğitim Teşkilatına Alınması Hakkındaki Kanun” **Resmi Gazete**, 02.02.1948/6821.

“Ankara Üniversitesi Kuruluş Kadroları Hakkındaki 5239 Sayılı Kanuna Ek Kanun” **Resmî Gazete**, 10.06.1949/7229.

Maarif Vekilliği, ‘3803 sayılı Köy Enstitüleri Kanunu’, **Maarif Vekilliği Tebliğler Dergisi**, C.2, no.68, 1940, ss.189–190.

M.E.B. **Köy Enstitüleri Yönetmeliği**, Ankara, Milli Eğitim Basımevi, 1947.

M.E.B. “Köy Enstitüleri ile İlk Öğretmen Okullarının Birleştirilmesi Hakkında Kanun no:6234”, **Tebliğler Dergisi**, 1954, no. 783, s.185.

“6234 sayılı Köy Enstitüleri ile İlk Öğretmen Okullarının Birleştirilmesi Hakkında Kanun”, **Tebliğler Dergisi**, 1954/ 783, s.185.

GAZETELER

“Din Derslerine Dair CHP Grup Kararı”, **Ulus**, 20.2.1948.

“Banguoğlu’nun Eğitim Teşkilatına Gönderdiği Tamim”, **Ulus**, 23.6.1948.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

“II. Celal Bayar Hükümeti Programı”, 1938 (Çevrimiçi) <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP10.htm>, 05.02.2007.

“I. Refik Saydam Hükümeti Programı”, 1939, (Çevrimiçi) <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP11.htm>,

05.02.2007.

“II. Refik Saydam Hükümeti Programı”, 1939,
(Çevrimiçi) <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP12.htm>,
05.02.2007.

I. Şükrü Saraçoğlu Hükümeti Programı, 1942, (Çevrimiçi)
<http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP13.htm>,
05.02.2007.

II. Şükrü Saraçoğlu Hükümeti Programı, 1943,
(Çevrimiçi)
<http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP14.htm>,
03.02.2009.

“Peker Hükümeti Programı”, 1946, (Çevrimiçi)
<http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP15.htm>,
06.02.2009.

“I. Hasan Saka Hükümeti Programı”, 1947, (Çevrimiçi)
<http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP16.htm>,
05.02.2007.

“II. Hasan Saka Hükümeti Programı” 1948, (Çevrimiçi)
<http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP17.htm>,
06.02.2009.

“Günaltay Hükümeti Programı” 1949, (Çevrimiçi)
<http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP18.htm>,
07.02.2009.